

УДК 159.923.5

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.34>**В. М. Юрченко**доктор психологічних наук, професор кафедри психології
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»**М. М. Гришук**кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»

СИСТЕМНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ВІКОВИХ КРИЗ ІЗ ДОНЕВРОТИЧНИМИ СТАНАМИ У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній проблемі збереження психічного здоров'я населення, органічною складовою якої є проблема збереження психічного здоров'я дітей, особливо дітей шкільного віку, через налагодження системного психологічного супроводу їхнього психічного розвитку силами дитячих практичних психологів психологічної служби системи освіти.

Проаналізовано провідні концептуальні положення наукової полеміки відомих вітчизняних та зарубіжних психологів про вплив різного перебігу вікових криз на особливості психічного розвитку дітей та підлітків і формування у них передумов до невротичних розладів поведінки. Обґрунтовано складність, багатоконпонентність предмету дослідження, необхідність застосування системних засобів вивчення та корекції доневротичних форм поведінки у дітей шкільного віку. Уточнюється сутність понять «дезадаптація», «доневротичний стан», «невротичний розвиток».

Зроблені у ході теоретичного аналізу висновки створюють методологічні засади системного вивчення та психокорекції невротичного розвитку дітей та підлітків як наслідку дезадаптації до перебігу вікових криз в процесі психологічного супроводу. Суб'єктивним проявом дезадаптації є широкий діапазон психоемоційних порушень – від негативних переживань до клінічних, патологічних синдромів. Особливим станом, що характеризує такий перехід, визначено доневротичний стан як початок формування невротичної особистості, рання і кваліфікована психодіагностика і психокорекція якого є надійною психопрофілактикою такого процесу.

Загальний висновок статті полягає у невідкладній потребі вирішення проблем психологічного супроводу індивідуального розвитку особистості дітей шкільного віку. Активне залучення дитячих практичних психологів до психопрофілактики та психокорекції розладів емоційно-вольової регуляції поведінки дітей шкільного віку, використання ними адаптованих психологічних технологій та методів психотерапії дозволить успішніше вирішувати завдання, поставлене перед психологічною наукою суспільством – ефективна психологічна допомога становленню гармонійної особистості дитини.

Ключові слова: вікова криза, дезадаптація, доневротичний стан, невротичний розвиток, системний підхід.

Постановка проблеми. У складних умовах змін та розвитку українського суспільства перед психологічною наукою, як у суто науковому, так і в практичному плані, постають першочерговими задачі збереження психічного здоров'я населення, вирішення яких повинно починатися із збереження психічного здоров'я дітей, особливо дітей шкільного віку, [1; 2, с. 91]. Здорова людина, на відміну від особистості із психічними розладами, здатна керувати своїм життям, ставити адекватні цілі та досягати їх, має активну життєву позицію. Одним із багатьох системних чинників, що, при певних несприятливих умовах, можуть порушувати психічну рівновагу особистості, особливо в дитячому віці, виступають вікові кризи. Саме тому проблема дослідження розвитку невротичних розладів поведінки дитини в контексті проблеми збереження психічного здоров'я населення не буде розглянута системно, якщо не охарактеризувати відомі психологічні науці погляди щодо

вікових криз та їх ролі у формуванні та психокорекції дитячих невротичних станів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У наукових публікаціях поняття «криза» зустрічається в найрізноманітніших тлумаченнях. Феномен кризи як психологічне явище досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Л.С. Виготський [3], Д.Б. Ельконін та Л.Ф. Обухова [4], А.В. Запорожець та Я.З. Неверович, В.В. Давидов [5], Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович [6], І.С. Славина, Л.П. Блонський, І.С. Кон [7], О.А. Донченко і Т.М. Титаренко [8], Р.А. Ахмеров, Ф.Е. Василюк, Ch. Darwin, (1877 рік), E. Claparede (1911 рік), A. Cramer (1913 рік), П. Ломброзо (1915 рік), І. Россолімо (1922 рік), Ф. Арієс, Б. Зоззо, С. Холл, З. Фрейд [9], Е. Шпрангер, Е. Еріксон [10] та інші.

Теоретичний аналіз наукових досліджень особливостей перебігу вікових криз в онтогенезі дитини виявив, що вони можуть набувати значення нормативного переходу організації психіки

на її вищий рівень або призводити до дестабілізуючого процесу, який характеризується підвищеною вразливістю особистості та її невротичним розвитком.

Мета статті. Головні цілі роботи полягають в окресленні:

1) теоретико-методологічних засад системних досліджень проблеми збереження психічного здоров'я дітей через аналіз психологічних особливостей такого впливового чинника їхньої невротизації, як вікові кризи;

2) напрямку покращення психологічного супроводу індивідуального розвитку особистості школярів через активне залучення дитячих практичних психологів до психопрофілактики та психокорекції невротичних розладів емоційно-вольової регуляції поведінки дітей шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. З розвитком нових психологічних концепцій, методів наукового дослідження формувались численні підходи до розуміння вікової та диференціальної динаміки психічного розвитку людини. О.О. Рибалко виділяє такі: онтологічний (індивідуальний віковий розвиток як співвідношення біологічного та соціального); хронологічний («вікова динаміка визначається швидкістю, темпом, тривалістю та направленістю змін психічних форм в різні періоди»); структурний (за допомогою критеріїв диференціації та інтеграції досліджуються якісні та кількісні зміни на кожному етапі розвитку психіки); каузальний (проблема детермінації психічного розвитку як співвідношення внутрішніх та зовнішніх факторів). Загально визнаним є той факт, що індивідуальна зміна вікових періодів є найбільш сенситивним моментом психічного розвитку людини [4]. Переживання кризових змін безпосередньо впливає на ступінь зрілості індивідуальних та особистісних характеристик дитини на різних етапах її розвитку.

Вказуючи на кризи як переломні моменти в динаміці психічного розвитку дітей, Л.С. Виготський надавав такому явищу, яке за психологічним змістом визначається переходом, змінами в психічних та особистісних характеристиках, виникненням якісних новоутворень у життєдіяльності особистості, значення меж, що відділяють один вік від іншого. Розкрити психологічну сутність криз, на його думку, – значить зрозуміти внутрішню динаміку розвитку в певний період [3]. Доповнивши теорію Л.С. Виготського про психологічний вік, Д.Б. Ельконін включив в закон періодичності не тільки певні критерії, але й по новому пояснив зміст криз розвитку. Так, кризи 3 років та 11-12 років – кризи ставлення, після них у дітей виникає можливість орієнтації в людських взаєминах; 1 рік, 7 років – світоглядні кризи, які відкривають можливість орієнтації у світі речей та об'єктів [4].

А.В. Запорожець та Я.З. Неверович показали, що в процесі розвитку дитини через специфічні кризи, які пов'язані з появою нових форм співпереживання, співчуття іншому, змінюється місце емоцій у загальній структурі поведінки, у спільній діяльності та спілкуванні.

У психології багато авторів [3; 4; 5; 6; 7] використовують в своїх теоріях вікових криз ідею адаптації, розуміючи її як пристосування до середовища, що здійснюється психікою в цілому або окремими психічними системами. В деяких психологічних теоріях використовується це поняття досить широко, в інших – частково. При розробленні теорії криз також враховується таке поняття, як «адаптація» і, відповідно до нього, «деадаптація» особистості. Означене поняття застосовується в широкому розумінні як філософська категорія, що позначає відповідність між живою системою та зовнішніми умовами, причому адаптація – це і процес, і його результат, тобто певна організація [11, с. 105].

Досліджуючи особливості періодизації та психологічні характеристики молодшого шкільного віку, В.В. Давидов підмічає відсутність ознак кризи адаптації до певного впливу середовища в житті тих дітей, які взагалі не відвідували школу. Ці спостереження можуть свідчити про зв'язок вікових криз з переходом та адаптацією дитини до певних стандартів у суспільстві [5]. Д.Б. Ельконін зазначає, що, в порівнянні з дошкільником, який має дві сфери соціальних взаємин, молодший школяр переживає кризу диференціації та розгалуження цих взаємин як системи спілкування: «дитина – вчитель», «дитина – дорослий», «дитина – батьки», «дитина – діти». При чому змінюється і взаємний вплив цих підсистем на функціонування дитини. Дослідження Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, І.С. Славіної показали, що підсистема «дитина – вчитель» починає визначати ставлення дитини до батьків та до дітей [4; 6; 8].

Л.С. Виготський підходив до підліткового періоду як до історичного утворення. Поєднання, на його думку, трьох напрямів дозрівання (органічного, статевого та соціального) характеризує цей період як вирішальний, перехідний, критичний. Л.П. Блонський вважав, що особливості перебігу та тривалості підліткового віку змінюються в залежності від рівня розвитку суспільства. Тобто вітчизняні дослідники встановлюють суб'єктивні критерії тривалості підліткового віку в залежності від соціального статусу та тривалості освіти людини. Такий кут зору показує індивідуальні характеристики переживання кризи даного періоду [3; 4].

Д.Б. Ельконін, аналізуючи значення новоутворень, що виникають з провідної діяльності попереднього періоду, пов'язує кризу розвитку з внутрішньою готовністю розширювати репертуар

патернів взаємин із навколишньою дійсністю. Тільки спілкуючись, конфронтуючи з оточуючими, вирішуючи потребу в самовираженні, підлітки набувають знань про свої можливості, що значно впливає на особистісне зростання та формування життєвих перспектив. Тому, на думку Т.В. Драгунової, з'являються наступні види позитивної та негативної поведінки: копіювання зовнішніх ознак дорослішання (куріння, гра в карти, вживання алкогольних напоїв, особлива лексика, прагнення одягатись по дорослому та інші); демонстрація хлопчиками-підлітками якостей «справжнього чоловіка» (сила, сміливість, мужність, витривалість, відданість у дружбі та інші); соціальна зрілість (різні види співробітництва дитини з дорослими, де підліток займає місце помічника); інтелектуальна дорослість (прагнення підлітка щось знати та вміти «по-справжньому»). Зусилля бути дорослими можуть зустрічати опір, і дитина розуміє, що повноцінного місця в системі взаємин із дорослими вона ще зайняти не може.

Існує чимало визначень кризи, і визначення ці різні, оскільки автори підкреслюють значущість явища в житті людини певного віку [8; 12]. Сучасні психологи, які вивчали життєвий шлях особистості, спостерігали, що на кожному етапі є проблеми, події, які люди долають успішно, а є й такі, що стають причиною їхніх життєвих криз. У кризовій ситуації особистість стає перед необхідністю оновлення, перебудови не окремих планів, цінностей, відносин, а всього життєвого світу. Тому у науці з'явилися такі поняття, як мотиваційна криза, життєвий шлях особистості, стратегія життя, переживання критичних ситуацій та інші. Так, І.С. Кон поділяє життєві кризи на нормативні, природні, статистично нормальні, минулі, і на «ненормативні», які не є результатом нормальної логіки розвитку особистості, а є наслідком особливих випадкових обставин. Перелічені типи криз не обов'язково притаманні певному календарному періоду життя особистості. Їх виникнення і процес розвитку суто індивідуальний [7].

Таким чином, можна констатувати створення у вітчизняній науці теорій криз особистості, які мають як позитивні, так і негативні моменти. Ф.Е. Василюк до недоліків теорій криз відносить: еkleктичність теоретичних побудов; деяку теоретичну роздрібненість, відсутність чітких дефініцій; нерозробленість власної категоріальної системи й відсутність зв'язку понять, що використовуються, з академічними психологічними уявленнями; конкретні теоретичні положення, які переважно відтворюють те, що відомо з інших типів критичних ситуацій.

Позитивними сторонами теорій криз, на погляд дослідників, є такі: різноманітні розробки технологій «кризової інтервенції»; оцінювання кризи як можливості розвитку особистості; детальний опис фаз проходження кризи; створення класифіка-

ції кризових ситуацій; намагання розгляду різних аспектів кризи: ситуаційного, інтерперсонального та індивідуального.

Зарубіжні дослідження психічного розвитку дітей відкриває праця D. Tiedmann (1787 рік). Вона містить спостереження за розвитком психічних здібностей дитини. У подальшому по цій проблематиці провів дослідження W. Preyer, результати яких виклав в книзі «Душа дитини» (1891 рік). Тривалий час дослідники дитячої психіки обмежувались описами емоційних проявів у спостереженнях за власними дітьми (Darwin Ch., 1877 рік; Claparede E., 1911 рік; Cramer A., 1913 рік; Ломброзо П., 1915 рік; Россолімо І., 1922 рік та інші).

З. Фрейд у своїй психоаналітичній теорії етапам життя людини надає значення стадій психосексуального розвитку. Відповідно кризи переходу, адаптації він пов'язує з викривленням наступного розвитку через «фіксацію афекту», формування невротичної (психопатичної) структури особистості. Е. Шпрангер підходить до трактування провідних новоутворень у розвитку через усвідомлення власної індивідуальності, пізнання внутрішнього світу. На його думку, допомогти дитині та підлітку вгамувати свої страхи та кризові стани може тільки духовне ставлення до себе, сила ідеальних прагнень, любов оточуючих [9].

Досліджуючи поетапне формування цілісної особистості, Е. Еріксон надавав віковим кризам важливого значення. Він підкреслював, що психологічна напруга, яка є невід'ємною від формування цілісної особистості, залежить не тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, але й від духовної атмосфери суспільства, в якому живе людина, від внутрішньої суперечливості суспільної ідеології [10].

Французький етнограф та історик Ф. Арієс, психолог Б. Зоззо запропонували виділяти підлітковий вік з відповідними кризами переходу та адаптації в залежності від перебігу статевого дозрівання, соціального положення, тривалості освіти та початку професійної діяльності юнаків та дівчат. С. Холл зміст підліткового віку описує як кризу самопізнання, подолавши яку людина набуває відчуття індивідуальності [4].

Враховуючи дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, ми виділяємо ефективні, конструктивні, непродуктивні та навіть деструктивні форми подолання кризових станів, що певним чином впливають на невротичний розвиток дітей та підлітків. Водночас внутрішньоособистісні конфлікти визначають феноменологію кризи, але не вичерпують її.

Серед факторів, що впливають на виникнення та розвиток криз особистості та формують невротичні розлади, доцільно виокремити дві великі групи – внутрішні (інтрапсихічні) та зовнішні

(впливи середовища). Що до першої групи, то становлення та індивідуальний розвиток людини дезадаптують різні акцентовані риси та деформацію пізнавальної діяльності (відбувається порушення форм психологічної адаптації). Це стосується, наприклад, підлітків, в яких не склалася адаптаційна система. Тобто в основі криз особистості лежать дезадаптаційні процеси, які можуть відбуватись в головних сферах людської діяльності – пізнавальній, перетворювальній і комунікативній.

Об'єктивно дезадаптація проявляється у зміні поведінки дітей та підлітків в соціальному середовищі, в обмеженій здатності справлятися з соціальними функціями або в патологічній трансформації поведінки. Суб'єктивним проявом дезадаптації є широкий діапазон психоемоційних порушень – від негативних переживань до клінічних, патологічних синдромів. Таким чином, як зазначають дослідники, соціально-психологічна дезадаптація не тотожна поняттю хвороби і проявляється в непатологічній та патологічній формах. Непатологічна дезадаптація виступає у формі відхилень в поведінці і переживаннях суб'єкта, пов'язаних з недостатньою соціалізацією, наявністю суспільно не схвалюваних установок особистості, різкою зміною умов існування, втратою ціннісних орієнтирів та інше. Патологічна форма адаптації формує ригідні психічні структури, клінічні синдроми [11].

Структура і механізм непатологічної і патологічної дезадаптації мають суттєву відмінність. В першому випадку викривлення розвитку відбувається за рахунок звуження сфери діяльності і послаблення її інтенсивності, однак тут не спостерігається структурне порушення адаптаційних механізмів – вони тимчасово обмежуються. В разі патологічної дезадаптації відбувається руйнування основних напрямів адаптаційної діяльності з появою патологічних варіантів адаптації, фіксуються патологічні форми поведінки. За певних умов елементи двох форм дезадаптації переходять одна в одну. Особливим станом, що характеризує такий перехід, на нашу думку, є доневротичний стан в процесі формування невротичної особистості [2, с. 6].

Проаналізувавши основні наукові погляди на процес невротизації дітей шкільного віку та провідні психолого-психотерапевтичні підходи до профілактики і корекції дитячих невротичних станів, ми підготували та реалізували відповідне емпіричне дослідження [2]. Вибірка обстежуваних формувалась за бажанням батьків та дітей (ідентифікованих клієнтів) в контексті їхнього запиту на роботу практичного психолога з додержанням принципів психологічної корекції (консультування), системної сімейної психотерапії (європейський сертифікат психотерапевта) та етичних засад роботи психолога.

Для ефективного проведення психодіагностики зазначено вибірку дітей було розділено згідно з концептуальними положеннями В.В. Ковальова про особливості нервово-психічного реагування молодших школярів та підлітків на такі підгрупи: I підгрупа – 32 особи, «афективний тип реагування» (8–10 років); II підгрупа – 21 особа, «емоційно-ідеаторний тип реагування» (11–17 років). Збір анамнестичних даних проводився з метою аналізу звернень батьків дітей I та II підгруп щодо розладів їхньої поведінки та виявив такі види скарг: неслухняність, підвищена активність, небажання вчитись, конфліктність з сестрою/братом, конфліктність з батьками, нав'язливі рухи, підвищена образливість, тривожність тощо.

Аналіз об'єктивних та суб'єктивних психодіагностичних даних обох підгруп дітей (індивідуальні та середні показники, інтегральні об'єктивні та суб'єктивні показники рівнів невротизації) підтвердили наявність у них таких змін, як особистісна дезадаптація, відхід від реальності, зниження допитливості та прагнення до спілкування, соціальну неадекватність та дисбаланс в системі ставлення обстежених дітей до референтного оточення, дисфункціональність їхніх сімей.

Реалізоване нами дослідження впливу системи факторів на збільшення інтенсивності передумов формування доневротичних станів у дітей та підлітків виявило високий рівень такого дисгармонійного процесу. Дійсно, з точки зору багатьох психологів, вікові кризи містять як позитивні, так і негативні компоненти. Вдале їх поєднання – це прогрес в розвитку людини. Невдала реалізація переходу з одного вікового періоду в інший, невирішення психологічних конфліктів та суперечностей – це небезпека в подальшому повноцінному розвитку та функціонуванні особистості дітей та підлітків. Цей факт обумовлює необхідність застосування системного підходу [14] до вивчення і корекції (системна сімейна психотерапія) доневротичних станів дітей та підлітків.

Для реалізації цієї мети нами була розроблена та експериментально апробована авторська модифікація класичної технології системної сімейної психотерапії («АМССП») як психологічного засобу профілактики та корекції початкової невротизації дітей шкільного віку, яка реалізує психологічні умови її ефективного використання практичними психологами.

Аналіз результатів проведеної «АМССП» з дітьми та їхніми сім'ями під час формувального етапу експериментального дослідження (отримання зворотного зв'язку від батьків та дітей вибірки, що зазначено у протоколах стенограм психокорекції; спостереження за психоемоційними змінами в поведінці дітей в умовах психологічного супроводу) показав, що відбулись не тільки цілеспрямовані позитивні зміни в складних

переживаннях дитини (пом'якшення/зменшення початкових невротичних розладів їхньої поведінки), але і покращилось функціонування всієї системи «дитина – батьки» [2, с. 13].

Матеріали контрольного етапу експериментального дослідження показують, що відбулись суттєві позитивні зміни (математико-статистично достовірні) в узагальнених показниках рівня невротизації обстежених дітей, одержаних до та після психокорекційної роботи.

Висновки і пропозиції. Таким чином можна констатувати, що поставлені теоретична і практична цілі статті досягнуті. Це дозволяє зробити наступні висновки.

1. Теоретико-методологічні засади системного дослідження проблеми збереження психічного здоров'я дітей обов'язково повинні включати в себе основні визнані психологічні особливості такого впливового чинника їхньої невротизації, як вікові кризи.

2. Враховуючи точки зору вітчизняних та зарубіжних науковців, результати власних досліджень, ми вважаємо, що важливо вирізняти ефективні, конструктивні, непродуктивні та деструктивні форми подолання кризових станів, які певним чином впливають на невротизацію розвитку дітей та підлітків.

3. Серед факторів, що впливають на виникнення та розвиток криз особистості та формують невротичні розлади, доцільно виокремлювати та досліджувати дві великі групи – внутрішні (інтрапсихічні) та зовнішні (впливи середовища). В основі криз особистості лежать дезадаптаційні процеси, які можуть відбуватись в головних сферах людської діяльності – пізнавальній, перетворювальній й комунікативній.

4. Об'єктивні показники дезадаптації виявляються в зміні поведінки дітей та підлітків в соціальному середовищі, в обмеженій здатності справлятися з соціальними функціями або в патологічній трансформації поведінки. Суб'єктивним проявом дезадаптації є широкий діапазон психоемоційних порушень – від негативних переживань до клінічних, патологічних синдромів.

5. Непатологічна (доневротична) дезадаптація виступає у формі відхилень в поведінці і переживаннях суб'єкта, пов'язаних з недостатньою соціалізацією, наявністю соціально несхвалюваних установок особистості, різкою зміною умов існування, втратою ціннісних орієнтирів та інше. Патологічна (невротична) форма адаптації формує ригідні психічні структури, клінічні синдроми.

6. Структура і механізм непатологічної і патологічної дезадаптації мають суттєву відмінність. За певних умов елементи двох форм дезадаптації переходять одна в одну. Особливим станом, що характеризує такий перехід, на нашу думку,

є доневротичний стан в процесі формування невротичної особистості, рання і кваліфікована психодіагностика і психокорекція якого є надійною психопрофілактикою такого процесу.

7. Існує невідкладна потреба вирішення проблем психологічного супроводу індивідуального розвитку особистості дітей шкільного віку. Активне залучення дитячих практичних психологів до психопрофілактики та психокорекції доневротичних розладів емоційно-вольової регуляції поведінки дітей шкільного віку, використання ними адаптованих системних психологічних технологій та методів психотерапії («АМССП») дозволить ефективніше вирішувати завдання, поставлене перед психологічною наукою суспільством, – ефективна психологічна допомога становленню гармонійної особистості дитини.

Література:

1. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості. Харків : Фоліо, 1996. 237 с.
2. Грищук М.М. Психопрофілактика та психокорекція початкової невротизації дітей шкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 22 с.
3. Выготский Л.С. Проблема возраста. *Собрание сочинений. В 6-ти т.* Т. 4. Москва : Педагогика, 1984. С. 244–268.
4. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология. Москва : Российское педагогическое агентство, 1996. 374 с.
5. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва, 1986. 263 с.
6. Божович Л.И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности. Москва, 1995. 212 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва, 1989. 192 с.
8. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность : конфликт, гармония. Киев, 1989. 205 с.
9. Шерток Л., де Соссюр Р. Рождение психоаналитика. Москва : Прогресс, 1991. 288 с.
10. Эриксон Э. Идентичность: юность, кризис. Москва, 1996. 263 с.
11. Абрамова А.Г., Тихоненко В.А., Бергельсон Л.Л. Социально-психологическая дезадаптация личности и профилактика суицида. *Вопросы психологии.* № 4. Москва, 1981. С. 43–46.
12. Ахмеров Р.А. Биографические кризисы личности : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 1994. 24 с.
13. Основы практической психологии : учебник / В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін. ; за ред. В.Г. Панка. Київ : Либідь, 1999. 536 с.
14. Юрченко В.М. Психічні стани людини: системний опис. Рівне, 2006. 574 с.

Yurchenko V. M., Hryshchuk M. M. Systemic aspects of studying the connections of age crisis in children with formation of their pre-neurotic states

The article is devoted to the actual problem of maintaining the mental health of the population, the natural component of which is the problem of maintaining the mental health of children, especially school-age children, through the establishment of systemic psychological support for their mental development by the practical children's psychologists of the psychological service of the educational system.

The leading conceptual positions of scientific controversy of well-known domestic and foreign psychologists on the impact and interdependence of different age crisis specifics on the mental development of children and adolescents and formation in them preconditions for conduct disorder have been analyzed. The complexity, multicomponentity of the research subject, the necessity of using systemic means of studying and correction of pre-neurotic forms of behavior in school children are substantiated. The essence of the concepts of maladaptation, pre-neurotic condition and neurotic development is clarified.

The findings of the theoretical analysis create a methodological basis for the study and psychocorrection of the neurotic development of children and adolescents, as a consequence of maladaptation to the age crisis, in the process of psychological support. The subjective manifestation of maladaptation is a wide range of psycho-emotional disorders - from negative experiences to clinical, pathological syndromes. A special condition that characterizes such a transition is the pre-neurotic condition as the beginning of formation of a neurotic personality, the early and qualified psychodiagnosis and psychocorrection of which is reliable psychoprophylaxis of such a process.

The overall conclusion of the study is that there is an urgent need to address the problems of psychological support of the individual development of personality of school-age children. Active involvement of practical children's psychologists in the psychoprophylaxis and psychocorrection of disorders of emotional and volitional regulation of behavior of school-age children, and the use of adapted psychological technologies and methods of psychotherapy will allow to solve more effectively the tasks set before the psychological science by society - an effective psychological and emotional help in development of harmonic child's personality.

Key words: *age crisis, maladaptation, pre-neurotic condition, neurotic development, systemic approach.*